

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

ДИН ТУТУУ ЭРКИНДИГИ БОЮНЧА ЭЛ АРАЛЫК БАЯНДАМА 2016-ЖЫЛ

Кыскача баяндама

Конституция абийир жана дин тутуу эркиндигине кепилдик берет жана диний топторго диний жек көрүүчүлүктү пайда кылган иш аракеттерди жүргүзүүгө тыюу салат. Ал дин менен мамлекетти ажыратат жана диний топтордун саясий максаттарга умтулуусуна тыюу салат. Мыйзам бардык диний топтордун өкмөт түзүмдөрү тарабынан катталуусун талап кылат жана катталбаган диний топтордун аракеттерине тыюу салат. Президент экстремизм жана терроризм үчүн соттолгон инсандардын жарандыгын алып салуу жана эркиндигинен ажыратуу жөнүндө мыйзамга кол койду. Бийлик болжолу менен 20 “экстремисттик” деп эсептелинген “диний багыттагы” топтун иш аракеттерине тыюу салды жана “экстремисттик” иштерге катышкан деп айыпталган жүздөгөн адамды камакка алган. 2015-жылы диний борбордун жетекчисин өлтүрүүгө аракет кылган жаран 20 жылга эркинен ажыратылды. Диний экстремизм жана терроризм үчүн айыпталган үч адам 2015-жылы түрмөдөн качууга аракет кылуу учурундагы кылмыш үчүн өмүрүнүн аягына чейин эркинен ажыратылды. Бийлик органдары 2015-жылы Иегова Күбөлөрүнүн чогулушунун катышуучуларына кол салган милиция кызматкерине каршы кылмыш ишин козгошту. Бийлик, ошондой эле, мыйзамсыз диний иш-аракеттерди жасоо күнөөсү коюлган Иегова Күбөлөрүнүн кызматын алып барган инсанды актоого каршы ийгиликсиз апелляция беришкен. Иегова Күбөлөрү жана Ахмадийя мусулман жамааты дагы деле расмий диний топ катары каттоодон өтүүдө кыйынчылыктарга учурап жатат, айрым диний азчылык топторунун айтымы боюнча, алар мамлекеттик кийлигишүүсүз деле диний салттарын аткара алышкан.

Билдирүүлөр боюнча, мусулман эмес диний азчылыктар коомдук мүрзөлөрдө дүйнө салгандарды жерге берүүдө кыйынчылыктарга дуушар болууда. Мисал катары, жергиликтүү жашоочулар жана имамдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан эч бир кийлигишүүсүз, протестант аялдын табытын эки жолу эксгумациялашкан. Бишкекте кыргыз улуттук кийимчен жана башка өлкөлөрдө тараган диний кийимди кийген аялдарды сүрөттөгөн көрнөктөрдүн пайда болушу кыргыз коомунда фундаментализмдин таралышы жөнүндө талкууларга себеп болду. Белгилүү мусулман аалымы бул көрнөктөр “чагым” экендигин айтты. Президент Алмазбек Атамбаев көрнөктөрдү колдогондугун жана Жакынкы Чыгышта кеңири таралган фундаменталисттик диний кийим кыргыз маданиятына чоочун экендигин айткан.

АКШ элчиси жана элчиликтин кызматкерлери аша чапкан диний экстремизмге каршы күрөшүү жолдорун жана айрым диний азчылык топторуна карата чектөөлөрдү талкуулоо үчүн өкмөт өкүлдөрү менен жолуккан. Элчиликтин өкүлдөрү, диний топторду урматтоону жана аларга сабырдуу мамиле жасоону талкуулоо үчүн, өкмөттүк эмес уюмдардын (ӨЭУ) өкүлдөрү, башкы Муфтий жана башка диний лидерлер менен жолугушту. Элчиликтин өзгөчө жергиликтүү жаштарга багытталган программалары диний сабырдуулуктун маанилүүлүгүнө басым жасайт.

I бөлүм. Диний демография

АКШ өкмөтү Кыргызстандын калкынын жалпы санын 5,7 миллион адам деп божомолдойт (2016-жылдын июль айына карата). Кыргызстандын өкмөтүнүн маалыматы боюнча,

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

калктын болжол менен 85% мусулмандар, алардын көпчүлүгүн сунниттер түзөт. Өкмөттүн божомолу боюнча, шииттер мусулман калкынын 1% түзүшөт. Эл аралык уюмдардын бирөөсүнүн маалыматы боюнча, өкмөттүн статистикасына кирбеген, Ахмадийя деп аталган, 1000 адамдан турган дагы бир мусулман жамааты бар. ӨЭУнун берген маалыматына жараша, калктын 5% Орус православ динин тутат, 10% жакынын баптисттер, лютерандар, пятидесятниктер, пресвитериандар, харизматтар, жетинчи күндүн адвентисттери, Иегова күбөлөрү, католиктер, еврейлер, буддистер жана бахаилер түзөт. Улуттук статистикалык комитеттин маалыматы боюнча, жалпы калктын 73% кыргыздар, 14,5% этникалык өзбектер түзөт. Этникалык өзбектердин көбү туштүктө жашап, Ош шаарынын калкынын дээрлик жарымын түзөт. Кыргыздар да, этникалык өзбектер да жалпысынан мусулмандар, ошондуктан шаарлардагы жана айылдардагы негизги дин Ислам болуп саналат. Этникалык орустар жалпысынан Орус православ динине же протестанттык конфессияларга таандык. Орус православ дининин жана мусулман эмес башка диний топтордун мүчөлөрү жалпысынанан чоң шаарларда жашашат.

II бөлүм. Мамлекеттин дин тутуу эркиндигин сактоосунун абалы

Укуктук чектер

Конституция абийир жана дин тутуу эркиндигин, өз алдынча же башка адамдар менен чогуу дин тутуу же тутпоо укугун, диний көз караштарын билдирүүдөн баш тартуу укугун кепилдейт. Мыйзам диний жек көрүүчүлүктү пайда кылган иш аракеттерди жүргүзүүгө тыюу салат.

Конституция мамлекет менен динди ажыратат. Ал дин негизинде саясий партиялардын түзүлүүсүнө жана диний топтордун саясий максаттарга умтулуусуна жол бербейт. Конституция кандайдыр бир динди мамлекеттик же милдеттүү деп орнотууга тыюу салат. Мыйзам боюнча бардык диндер жана диний топтор барабар. Ал 18 жашка толо элек өспүрүмдөрдүн прозелитизациялаган диний топторго катышуусуна, бир динден экинчи динге өткөрүүгө аракет жасаган “прозелитизмге”, Дин Иштери боюнча Мамлекеттик Комиссия (ДИМК) тарабынан катталбаган топтордун миссионердик иш аракеттери катары аныкталган “мыйзамсыз миссионердик иш аракеттерге” тыюу салат. Мыйзам бардык диний топтордун жана мектептердин, дин жөнүндө мыйзамдын жоболорунун аткарылышы үчүн жоопкер болгон ДИМК аркылуу катталышын талап кылат.

Мыйзам катталбаган диний топтордун иш аракеттерине тыюу салат. Каттоодон өтүүгө арыз жазган диний топтор ДИМКга арыз үлгүсүн, уюмдун эреже топтомун, уюштуруу чогулушунун протоколун жана түптөөчү мүчөлөрдүн тизмесин тапшырышы керек. Диний топтун ар бир конгрегациясы өз алдынча каттоодон өтүшү жана эң аз дегенде 200 мүчөдөн туруусу зарыл. Чет өлкөлүк диний уюмдар ар жыл сайын ДИМКден каттоосун узартып турушу керек.

ДИМК мыйзамга туура келбеген, улуттук коопсуздукка, коомдук туруктуулукка, улут же конфессия аралык гармонияга, саламаттыкка же адепке коркунуч туудурган диний топторду каттоодон баш тартуу мыйзамдык укугуна ээ. ДИМК, ошондой эле, диний топтун болжолдонгон иш-аракеттери динге тиешеси жок болгон учурларда аны тастыктоодон өткөрүүдөн баш тартууга же аны кечирээк карап чыгууга укуктуу. ДИМК арызын канааттандыруудан баш тарткан диний топтор кайра арыз жаза алышат же сотко доо менен кайрыла алышат. Катталбаган диний топторго жайларды ижарага алууга жана

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

диний салттарын өткөрүүгө тыюу салынат. Бул тыюуга баш ийбестик 500 сом (7 АКШ доллары) өлчөмүндөгү административдик айыпка алып келиши мүмкүн.

ДИМК топту диний жамаат катары каттагандан кийин, топ юридикалык макамга ээ болуп, банк эсептерин ачуу, мүлккө ээ болуу жана башка келишимдик иш аракеттерди жүргүзүү үчүн Юстиция Министрлигинен каттоодон өтүүсү зарыл. Уюм Юстиция Министрлигине топтун уставын, административдик түзүлүшүн жана түптөөчүлөрдүн тизмесин камтыган арызды тапшырышуусу зарыл. Диний топ коммерциялык иш аракеттерди жүргүзсө салыктарды төлөөгө милдеттүү. Мыйзам боюнча диний топтор коммерциялык эмес уюм болуп эсептелинет жана диний иш аракеттери үчүн салык төлөшпөйт. Мыйзам ДИМКга диний топтун ишмердигине тыюу салууга укук берет, бул үчүн ДИМК диний топко ал мыйзамга туура келбегени тууралуу билдирүүнү жөнөтүшү зарыл. Топ сотко чечимди жокко чыгаруу доосу менен кайрыла алат.

Мыйзам диний топторго “этникалык, расалык же диний жектөөнү пайда кылган иш аракеттерди” уюштурууга катышууга тыюу салат. Этникалык, расалык же диний жектөөнү жаратуу 3 жылдан 8 жылга чейинки мөөнөткө эркинен ажыратууга алып келиши мүмкүн. Этникалык, расалык же диний жектөөнү жаратууга багытталган уюм түзүү 5 жылдан 10 жылга чейин эркинен ажыратуу менен жазаланат. Диний жектөө негизинде адам өлтүрүү өмүрдүн аягына чейин эркинен ажыратуу менен жазаланат.

Президент Атамбаев апрель айында “экстремизм” жана “терроризм” үчүн күнөөлүү деп табылгандарды атайын түрмөгө отургузуу жөнүндөгү мыйзамга кол койду. Август айында ал терроризм менен экстремизм үчүн соттолгондордон Кыргыз жарандыгын алып салуу жөнүндөгү мыйзамга кол койду.

Мыйзам боюнча, миссионердик иш-аракеттерди катталган диний уюмдардын өкүлдөрү гана жүргүзө алышат. ДИМК каттаган уюмдун өкүлү чет өлкөлүк миссионер болгон учурда, ал Тышкы иштер министрлигине виза алуу үчүн арыз жазышы керек. Визалардын жарактуулук мөөнөтү 1 жыл, миссионер өлкөдө 3 жыл миссионердик иш аракеттерди жүргүзүүгө укуктуу. Бардык чет өлкөлүк диний уюмдар жана миссионерлер, бул чектөөлөрдү сакташы керек жана ар жыл сайын кайра каттоодон өтүүгө милдеттүү. Иш аракеттери мыйзамга жатпаган диний топтордун өкүлдөрү айыпка тартылынышы же депортацияланышы мүмкүн. Мыйзамды бузуу 1000 сом (14 АКШ доллары) өлчөмүндөгү айыпка, же миссионер чет өлкөлүк болгон учурда, депортацияга алып келиши мүмкүн.

Мыйзам диний топторго мамлекеттик “эксперттердин” тастыктоосун камтыган жоболордон өткөн диний адабиятты чыгарууга, импорттоого, экспорттоого жана жайылтууга уруксат берет. Мыйзам диний эксперт үчүн талаптарды аныктабайт. Мыйзам диний адабиятты коомдук жерлерде, жеке турак-жайларга, мектептерге жана башка мекемелерге барып жайылтууга тыюу салат.

Мыйзамды бузуу мүнөзүнө жараша айып менен жазаланат. Мыйзам мамлекеттик мектептерге, диндин тарыхын жана мүнөзүн тааныткан, диний доктрина болбогон, бир динге чакырбаган диний сабактарды өткөрүүгө уруксат берет. Жеке менчик диний мектептер, мыйзамдуу негизде иштөө үчүн, ДИМКда каттоодон өтүүгө милдеттүү.

Мыйзам боюнча, дин аскердик кызматтан бошотуу үчүн себеп боло алат. Диндин негизинде кызматтан бошотулган адам 18 000 сом (260 АКШ доллары) төлөшү керек. Кызмат өтөй алуучу эркектер бул төлөмдү 27 жашка толо элегинде жасашы керек. Эгер

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

инсан бул төлөмдү 27 жашка толгончо жасабаса, ал 240 сааттык коомдук иштерди аткаруу же 20 000 сом (249 АКШ доллары) өлчөмүндөгү айыпты төлөө менен жазаланат. Кызмат өтөөдөн бошотулуу үчүн себеби жок болгон, бирок кызмат өтөбөгөн эркектер айып же 2 жылга чейин эркинен ажыратуу менен жазаланышат. Альтернативдик же катарда кызмат өтөөнүн бирин тандоо мүмкүндүгү берилбейт. Кыргызстан жарандык жана саясий укуктар боюнча Эл аралык Конвенциянын мүчөсү.

Өкмөттүн иш-аракеттери

Бийлик болжолу менен 20 экстремисттик деп эсептелинген “диний багыттагы” топтун ишмердигине салган тыюусун улантып, жүздөгөн “экстремисттик” окуяларга катышкан адамдарды камакка алды. Диний борбордун жетекчисин өлтүрүүгө аракет кылгандыгы үчүн айыпталган инсандын жазасы өмүрүнүн аягына чейин эркинен бошотуудан 20 жылга чейин азайтылган. Бул мыйзам боюнча адамды өлтүрүүгө аракет кылуу үчүн эң жогорку эркинен ажыратуу мөөнөтү. Диний экстримизм үчүн айыпталган 3 инсан 2015-жылы түрмөдөн качууга аракет кылуу учурундагы жасаган кылмыштары үчүн өмүрүнүн аягына чейин эркинен ажыратылды. Бийлик органдары 2015-жылы Иегова Күбөлөрүнүн чогулушунун катышуучуларына кол салган милиция кызматкерлеринин бирине каршы кылмыш ишин козгоп, ошол эле учурда алардын мыйзамсыз диний аракеттерди жасоо күнөөсү коюлган Иегова Күбөлөрүнүн жетекчисинин актальшына каршы берген доо арызы канааттандырылган жок. Иегова күбөлөрү жана Ахмадийя мусулман жамааты сыяктуу диний азчылык топтору дагы деле каттоодон өтүүдө кыйынчылыктарга дуушар болууда, бирок кээ бир катталбаган топтор мамлекет тарабынан кийилигишүүсүз деле диний кызматтарды өткөрүп келишкенин билдиришкен. Парламент тарабынан жума намазын окуу үчүн мусулмандардын жума күнкү түшкү тыныгуусун эки саатка чейин узартуу жөнүндөгү Эмгек Кодексине түзөтүүнү киргизүү боюнча мыйзам долбоорунун кабыл алынбашы, мурдагы Муфтийдин өкмөт кызматкерлерине мыйзамды кабыл албаганы үчүн сындаган коомдук билдирүүсүнө алып келди. Өз кезегинде өкмөт кызматкерлери мурдагы Муфтийдин жасаганы мамлекеттин жарандык табиятына каршы келет деп айтып чыгышкан.

Өкмөт болжол менен 20 “диний багыттагы” топтун иш-аракеттерине тыюу салган, алардын ичинде «Аль-Каида», «Талибан», Чыгыш Түркстандын Ислам Кыймылы, Күрд элдеринин Конгресси, Чыгыш Түркстанды бошотуу уюму, Хизбут-Тахрир (ХТ), Ислам жихадынын бирикмеси, Түркстандын Ислам партиясы, Дүйнөлүк Тынчтык жана Биригүү Үй-бүлө Федерациясы (Биригүү Чиркөөсү, Мун Чиркөөсү), Такфир Жихадист, Жайш аль-Махди, Жунд аль-Халифа, Ансарулла, Ат-Такфир Вал Хижра, Акромия, ИГИЛ, Жабхат-ан-Нусра, Катибат аль-Имам аль-Бухари, Жаннат Ошиклари бар. Бийлик дагы деле Саид Бурятский аты менен таанылган А. А.Тихомировго байланышкан бардык адабиятка жана иш чараларга тыюу салат.

Укук коргоо органдары бул жылы 441 экстремисттик көрүнүш катталгандыгын билдиришти. Алар бул окуялардын 180ни боюнча кылмыш иштерин козгоп жана 418 адамды камакка алышты. Салыштыруу үчүн, 2015-жылы 360 экстремисттик окуя катталган, 132 адам экстремизм жана терроризм үчүн соттолгон, 278 адам камакка алынган. Мамлекеттик жаза аткаруу кызматынын төрагасынын орун басары март айынан

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

баштап, экстремисттик жана террористтик уюмдарга катышканы үчүн соттолгон жана камакка алынган 200 киши катталганын билдирди.

Июнь айында Бишкек шаарынын соту Тилек уулу Алибекти 2015-жылдын ноябрь айында “Дин, мыйзам жана саясат” аналитикалык борборунун директору Кадыр Маликовду өлтүрүүгө аракет кылгандыгы үчүн өмүрүнүн аягына чейин эркинен ажыратуу менен жазалады. Август айында апелляциялык сот Тилек уулу Алибектин жазасын мыйзам боюнча адам өлтүрүүгө аракет кылуу үчүн эркинен бошотуунун максималдуу мөөнөтү болгон 20 жылга чейин азайтты. Тилек уулу Алибек кол салуудан кийин 2015-жылдын ноябрь айында Түркияга качкан, мартта Түркия аны кайра экстрадициялаган. Анын шектелген көмөкчүсү Ырыскул Бейшеналиев Түркияда калып, экстрадициялануудан коргонууда.

Июнь айында экстремизм үчүн соттолгон үч мусулман 2015-жылдын октябрь айындагы кеңири белгилүү абактан качуу жана куугун учурунда бир нече күзөтчүнү өлтүргөндүгү үчүн өмүрлөрүнүн аягына чейин эркинен ажыратылышты. Качкындарды баш калкалоо жайы менен камсыз кылган эркектер 4 жылга эркинен ажыратылса, аялдар 4 жылдык шарттуу жазага тартылышты.

Июль айында Баш прокуратура, Иегова Күбөлөрүнүн арызы менен, 2015- жылы Ош шаарында Иегова Күбөлөрүнүн чогулушунун катышуучуларына кол салгандыгы үчүн айыпталган милиция кызматкерлеринин бирине каршы кылмыш ишин козгоду. Баш прокуратура бул ишти Ош шаарынын прокуроруна тапшырган, бирок ал, милиция кызматкерлерине каршы иш ачуу үчүн зарыл “фактылардын жана далилдердин жоктугунан улам” кылмыш ишин козгоодон баш тарткан. Иегова Күбөлөрүнүн адвокаттары, июль айында иш козголгондон кийин, Ош шаарынын прокуратурасынын үстүнөн арызданып жана ишти Бишкекте ачууну сурануу менен Баш прокуратурага кайрылышкан. Август айында Баш прокуратура адвокаттарга кылмыш иши Ош областынын прокуроруна тапшырылгандыгын билдирген, бирок жылдын аягына чейин бул иштеги андан аркы жылыштар тууралуу кабар жок.

Март айында Жогорку Сот Ош шаарынын прокурорунун 2015-жылдагы Иегова Күбөлөрүнүн чогулушунун башчысы Нурлан Усупбаевдин ишин кайра козгоо арызын кабыл алган жок. Милиция Усупбаевди “мыйзамсыз диний иш-аракеттер” үчүн айыптаган жана, билдирүүлөргө жараша, милиция кызматкерлери аны ур-токмокко алышкан. Жогорку Сот “мыйзамсыз диний иш аракеттер” үчүн шектелген Усупбаевди актады. Жогорку Сот прокурор биринчи баскычтагы соттун чечимине доо арыз берүүчү процессуалдык мөөнөттү сактаган эмес деп билдирди.

Апрель айында Жогорку Сот өзүнүн февралдагы чечимин кайра карап чыгып, 2013-жылы диний жайылтуу учурунда кылмыш-аракеттери үчүн шектелген Иегова Күбөлөрүнүн мүчөлөрү болгон эне жана кыздын иши боюнча чечимди туура эмес деп эсептеп Ош шаарынын прокурорунун доо арызын кабыл алган. Жаңы сот териштирүүсү 25-апрелге пландалган, бирок эки аялдын адвокаттары иш жабылгандан кийин 3 жылдык мөөнөт өтүп кетти деп, сот бул аргументке макул болгон. Форум18 ӨЭУнун маалыматы боюнча, биринчи баскычтын соту, бул эки аялды актап, алар диний көз караштары үчүн гана Ош шаарынын ички иштер башкармалыгы жана Ош шаарынын прокуратурасы тарабынан куугунтукка алынган деп билдирген.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

Июнь айына карата маалымат боюнча (эң акыркы толук маалымат), бийлик 4154 адамды “экстремисттик көз караштардын жактоочулары” катары “тариздеген”. 2015-жылы бийлик органдары “экстремисттик көз караштардын жактоочулары” катары 1 866 адамды “тариздеген”, алардын ичинен 1 361 киши ХТ мүчөлөрү деп аныкталган. Ички иштер министрлиги Бишкек шаарында 200дөй ХТ жактоочусу бар экендигин билдирди. Бул каттоо, милиция потенциалдуу шектүүлөрдү аларды камакка алуу жөнүндө чечим чыга электе суракка тарткандыгын көрсөтөт. Милиция адамдарды камакка албай, экстремист катары тариздеп, алардын аты-жөнүн милициянын тизмелерине киргизген.

Юстиция министрлигинин маалыматы көрсөткөндөй, экстремисттик көз караштардын жактоочуларынын 62% түштүктө жашайт, түштүктө ошондой эле диний активдүү этникалык өзбектердин көпчүлүгү жашайт жана экстремисттик кылмыштардын 74% орун алган. Билдирүүлөр боюнча, ХТ жактоочулары түштүктө активдүү иш жүргүзүшүүдө. Бийлик, ошондой эле, Таласта жана Чүйдө ХТ мүчөлөрүнүн иш аракеттерин көзөмөлдөп турат. Өкмөттүн маалыматы боюнча, экстремисттик уюмдардын таризделген мүчөлөрүнүн 23% аялдар түзөт.

Февраль айында Жогорку Сот Ошто, Нарында, Жалал-Абадда жана Баткенде Иегова Күбөлөрүнүн жамаатарын каттоодон ДИМКтин баш тартуусуна каршы Иегова Күбөлөрүнүн доо арызын кабыл алуудан баш тартты. Иегова Күбөлөрүнүн мүчөлөрү аларды каттоодон баш тартуу Жогорку Соттун Конституциялык палатасынын Дин жөнүндө мыйзамды каттоо боюнча талаптар жөнүндөгү бөлүгү конституциялык эмес деген 2014-жылдагы чечимин бузгандыгын билдирди. Иегова Күбөлөрүнүн мүчөлөрүнүн айтымы боюнча, бийлик органдары ар бир областта түптөөчү мүчөлөрдүн саны 200гө жеткиче жамаатарды каттоодон баш тартышат. Чиркөө жетекчилери ДИМКтин саясаты аларга кыйынчылыктарды жаратып жаткандыгын билдиришти, себеби топтун мүчөлөрүнүн саны минималдуу санга жетпесе, алар каттоодон өтө алышпайт, ал эми каттоосуз алар жолугушуу өткөрүп, каттоонун шарттарын аткаруу үчүн жаңы мүчөлөрдү кабыл ала алышпайт. Чиркөөнүн адвокатынын айтымы боюнча, ДИМК “сөз болгон мыйзамдын 10 (2) беренеси Конституциялык палата тарабынан конституциялык эмес деп аныкталганы менен, Парламент ал мыйзамга өзгөртүүлөрдү киргизе элек” деп арызды кабыл албай койгон.

Өкмөт Ахмадийя мусулман жамаатын тыюу салынган уюмдардын катарына кошпогону менен, АКШдагы Ахмадийя коомчулугу ДИМК дагы деле аларды кайра каттоодон баш тартууну улантууда деп билдирди. Ахмадийя мусулман жамаатынын АКШлык өкүлү жамаатын кайра каттоодон өтө албай жаткандыгын тастыктады. Ахмадийя мусулман жамааты биринчи жолу 2002-жылы каттоодон өткөн, бирок 2012-жылдан бери ДИМК каттоонун жарактуулук мөөнөтүн узартпай койгон.

Диний топтордун билдирүүсү боюнча, ДИМКтен каттоодон өтүү өтө көп убакытты талап кылат жана бир айдан бир нече жылга чейин созулушу мүмкүн. Кээ бир катталбаган топтор, мурда каттоодон өткөн жана азыр каттоону узартуу боюнча арызы каралып жаткан шартта, өкмөттүн кийлигишүүсүз, утурумдук диний кызматтарды өткөрө алгандыгын билдиришти. Форум 18дин маалыматы боюнча, протестанттык пасторлор өлкөдө көптөгөн каттоодон өтүүнү каалаган, бирок уюштуруучуларынын саны каттоо үчүн зарыл болгон 200 кишиден аз жаңы чиркөөлөр көп болгондугун айтышкан. Жылдын аягында алынган маалымат боюнча, бийлик каттаган диний топтор жана уюмдарга 2774 мечит, 10 Ислам жогорку окуу жайы, 89 медресе, 74 мусулман фонду, борборлору жана

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

бирикмелери, 380 Христиан бирикмелери жана уюмдары, 51 Орус православ чиркөөсү, 4 католик жамааты, 50 баптист жамааты, 31 Жетинчи күн адвентисттеринин чиркөөсү, 56 Пятидесятниктер жамааты, 20 лютеран жамааты, 38 пресвитериан жамааты, 43 харизмат жамааты, 26 чет өлкөлүк протестант уюмдары, 18 неонноминациондук протестант уюмдары, 1 еврей жамааты, 1 буддист жамааты жана 12 Бахаи жамааты кирген.

Июнь айында Парламент жума намазын окуу үчүн мусулмандардын жума күнкү түшкү тыныгуусун эки саатка чейин узартуу жөнүндөгү Эмгек Кодексине түзөтүү киргизүү тууралуу мыйзам долбоорун карап чыкты. Бул мыйзамдын жактоочулары болуп экс-Муфтий Чубак Ажы Жалилов жана өлкөнүн башка Ислам лидерлери чыгышты. Парламент, Эмгек Кодекси сурангандар үчүн түшкү тыныгуунун узартылышына жол беришин бетке кармап, бул мыйзам долбоорун кабыл алган жок. Бул чечим Чубак Ажынын Фэйсбуктагы баракчасында мыйзамды кабыл алууга каршы чыккан парамалент мүчөлөрүн сындаган видео кайрылуунуна себепкер болду. Андан кийин Дин иштери боюнча мамлекеттик комитеттин директору Орозбек Молдалиев ММКга Жалилов мыйзамды кабыл албагандарды “каапыр” (динге ишенбеген) деп атап, конституцияны бузгандыгын билдирди. Молдалиевдин айтымында, Жалилов “жарандык системаны бузду”. 9 июнда Улуттук коопсуздук боюнча мамлекеттик комитет Жалиловду экстремисттик билдирүүлөрдүн мыйзамга жатпагандыгы жөнүндө расмий түрдө эскертти. Анын эртеси президент Атамбаев мыйзам долбооруна каршы болгондор менен жолугуп, “диний активисттер эч качан саясатка кийлигишпеши керек. Алар мамлекеттин жарандык түзүлүшүнүн конституциялык принцибин бузууга аракет кылышат” деген билдирүү жасады.

ӨЭУлар берген маалымат боюнча, Өкмөт тыюу салынган диний топтордо мүчөлүгү үчүн камакка алынгандарды диний материалдар менен камсыз кылган жок, бирок абакта өзүлөрүнүн динин тутууга жана сыйынууга уруксат берген. Топтор жайылтууну каалаган диний адабиятты экспертизалаган эксперттерди жалдоо же баалоо үчүн конкреттүү процедура өткөрүлбөйт. Дин аалымдарынын пикири боюнча, эксперт катары ДИМК кызматкерлери жана агенттик келишим түзгөн дин аалымдары тандалат. Диний топтордун адвокаттары ДИМК тандаган эксперттер прокурорлорго жан тартышканын жана кылмыш-процессуалдык кодекси боюнча расмий эксперт болушпаганын билдиришти.

Март айында Бишкек район аралык соту ноябрь айындагы Иегова Күбөлөрүнүн “Ойгон!” журналын импорттоосуна тыюу салууга каршы арызын кабыл албай койду. Сот бул чечимди ДИМКтин баалоосун жокко чыгара албагандыгы менен негиздеди. Диний топтордун өкүлдөрүнүн айтымы боюнча, диний себептер менен аскердик кызматтан баш тарткандарды баары бир кызмат өтөөгө же акча төлөөгө мажбурлашат, себеби аскердик кызматты өтөө өкмөткө же көпчүлүк жеке ишканаларга жумушка алынууда негизги талаптардын катарында.

III бөлүм. Коомдун дин тутуу эркиндигин урматтоо абалы

ӨЭУ Форум 18дин берген маалыматы боюнча, мусулман эмес диний азчылыктары каза болгондорду коомдук мүрзөлөрдө жерге берүүдө кыйынчылыктарга дуушар болууда. Мисалы, Жалал-Абадда октябрь айында жергиликтүү тургундар, коомдук мүрзөдөн алып салуу үчүн, протестант аялдын табытын эки жолу эксгумациялашкан. Билдирүүлөр боюнча жергиликтүү бийлик органдары, Улуттук Коопсуздук Комитети жана милициянын кызматкерлери кийлигишүүгө аракет кылышкан эмес. Жергиликтүү бийлик

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

органдары аялды башка, эч кимге белгисиз жерде жерге бергендигин билдиришти. Бийликтин эксгумация жүргүзгөндөргө каршы чара көрүшү же көрбөшү тууралуу бири-бирине карама каршы болгон билдирүүлөр келип жаткан. Ички иштер министрлиги 27-октябрда көз жумгандарга жана алар жерге берилген жерлерге кайра казып чыгуу менен акарат келтирүү тууралуу Кылмыш кодексинин беренелери боюнча кылмыш ишин козгогондугун билдирди. 18 Форумунун билдирүүсү боюнча, 29-декабрда бийлик органдары бул ишке катышкандыгы үчүн 3 жергиликтүү тургунду сотко беришкен. Күбөлөрдүн айтымында, бийлик органдары эксгумация жүргүзүүгө түрткөн имамдарды жана эксгумацияга каршы чара көрбөгөн жергиликтүү бийлик өкүлдөрүн айыпташкан жок.

Июль айында Бишкекте кыргыз улуттук кийимин жана башка өлкөлөрдө таралган диний кийимдерди кийген аялдарды сүрөттөгөн, коомдук талкуулардын себеби болгон көрнөктөр пайда болгон. Көрнөктө кыргыз улуттук кийимчен аялдар жана алардын жанында ак хижаб жана денени толугу менен жапкан кара никаб кийген аялдар сүрөттөлгөн. Сүрөттүн алдында “Кайран элим, кайда баратабыз?” деген сөздөр жазылган. Кээ бир комментарийлерде Кыргызстанда чет өлкөлүк, фундаменталисттик Ислам маданиятынын таралышы айтылган. Белгилүү Ислам аалымы көрнөктөрдү “провокация” деп атаган жана бийлик аларды диний жектөөгө түртүү белгилерине текшерип чыгышы керек деп билдирген. Президент Атамбаев бул карама каршылыкка Жакынкы Чыгышта кеңири таралган фундаменталисттик диний кийим кыргыз маданиятына “чоочун” деген билдирүү менен жооп берген. Муфтият көрнөктөр коомду экиге бөлүп жатат десе, Бишкек шаарынын мэриясы алар диний жектөөнү пайда кылыган жок деп билдирген. Көптөгөн жаңылык берүүлөрү социалдык тармактарда көрнөктөрдү колдоочулардын көптүгүнө таянышса, башкалары көрнөктөрдү мусулмандыкты кармангандарга каршы “чагым” деп аташты.

Өлкөдөгү жогорку административдик Ислам органы, Кыргыз Республикасынын мусулмандарынын диний башкармылыгы, же “Муфтият”, мамлекеттеги диний билим берүүнү, анын ичинде институттарды, мечиттерди жана медреселерди көзөмөлдөйт. ӨЭУ, Өкмөт Муфтиятка жана муфтийлерди тандоо процессине таасир тийгизип жатат, деп билдирет. Муфтияттын алдындагы, Азрети Умар Ислам университети бардык мусулман мектептеринин жана медреселердин иштерин көзөмөлдөөгө жоопкер. Университет учурда ДИМК же Муфтий тарабынан экстремисттик деп аныкталган диний окуулардын таралышын токтотууга багытталган, стандартталган окуу планын иштеп чыгууда. Божомолдор боюнча ал планды иштеп чыгуу бир нече жылга созулушу мүмкүн. Маданият Министрлиги ДИМК менен биргелешип, августта пилоттук долбоор боюнча, Бишкек жана Оштун 10-мектебинин 9-класстары үчүн “Диний маданияттын тарыхы” аттуу жаңы жарандык сабагына мугалимдерди даярдоого арналган курсун өткөрүштү.

IV бөлүм. АКШнын мамлекеттик саясаты

АКШ элчиси жана элчиликтин кызматкерлери чектен чыккан диний экстремизмге каршы күрөшүү долбоорлорун, диний толеранттулукту камсыз кылуу үчүн диний мектептердин мугалимдеринин квалификациясын жана диний мекемелердеги билим берүүнүн сапатын жогорулатууну талкулоо үчүн Өкмөт жетекчилери жана ДИМК менен бир нече жолугушууларды өткөрүшкөн. Элчиликтин кызматкерлери, ошондой эле, терроризм жана экстремизмге каршы жаңы мыйзамды, көз карандысыз диний топтордун каттоодон өтүүсүн жана диний азчылыктардын укуктарын талкулоо үчүн Муфтияттын өкүлдөрү,

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ

диний азчылык топтору, ӨЭУ жана жарандык коомдун өкүлдөрү менен жолугуп чыгышты.

Элчилик АКШдан чакырылган Ислам дининин кызматкеринин катышуусу конфессия аралык диалогду жана диний толеранттуулукту колдоо максатындагы студенттердин жана жаш адистердин жарандык катышуусун талкуулаган конференцияны каржылаган. Элчилик ошондой эле, шаардан алыс жайгашкан райондордо окуган балдарга диний толеранттуулук тууралуу маалыматты жеткиликтүү кылыш үчүн жергиликтүү медреселерде англис тили жана адистик дарядоо курстарын каржылап келди. Элчилик жаштарды диний толеранттуулукка чакырган ӨЭУ долбоорлорун каржылоосун улантууда.